

“Els lingüistes hem hagut de lluitar contra els missioners”

El lingüista Francesc Queixalós, nascut a Amposta (Montsià) el 1947, és director d'investigació del Centre National de la Recherche Scientifique, de París, i especialista en llengües ameríndies. Actualment porta un programa de formació al Laboratori de Llengües Indígenes de la Universitat de Brasília. Acaba d'impartir un curs a la Universitat de Barcelona.

Francesc Queixalós (Amposta, 1947), doctor en Lingüística, Lletres i Ciències Humanes per la Universitat de París IV i director de recerca del prestigiós Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS), de França, ha impartit un curs sobre tipologia de les llengües ameríndies a la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona, del 9 al 12 de febrer. El doctor Queixalós ha fet diverses estades a Amèrica i ha estudiat dues llengües amazòniques a fons. Ara ja fa dos anys i mig que treballa a Brasília (Brasil). Hi porta a terme un programa d'investigació i formació, fruit d'un intercanvi de cooperació internacional impulsat per l'Institut de Recerca pel Desenvolupament dels ministeris francesos de Recerca i d'Afers Exteriors. L'any que ve tornarà al CNRS.

—A França hi ha més interès que a casa nostra per les llengües del continent americà?

—Molt més. No oblidem que l'estudi de tota llengua s'aplica a la teoria. Les teories s'han fet bàsicament de l'anglès i no podem dir que siguin vàlides fins que no les haguem contrastat amb una gran part de les llengües restants. Només es poden fer propostes de modificacions de teories a partir de l'observació de la realitat. A València hi ha un grupet que treballa sobre lingüística ameríndia, però a Barcelona, per exemple, la lingüística està abocada a les llengües romàniques i a l'anglès. Amb la professora de lingüística general Carme Junyent hem pensat que potser podríem introduir l'interès per

l'estudi de les llengües ameríndies entre els lingüistes. Per això fem aquests cursos.

—Quan us establíu a França?

—Sóc fruit de la immigració dels anys seixanta. El meu pare va anar a treballar-hi. La família del pare prové de Benissanet (Ribera d'Ebre). Els Queixalós estan repartits per Benissanet, Móra d'Ebre i rodalia. També sóc descendent dels valencians que van introduir el conreu de l'arròs al delta de l'Ebre, a la segona meitat del XIX, després de l'obertura dels canals. El pare del meu iaio era un Fuster nascut a Sueca. Tota la vida han dit que a Sueca hi havia un Joan Fuster, parent nostre, que escrivia llibres.

—On vivíeu, a França?

—Un amic del pare, refugiat a França, li va trobar feina a Blois, prop d'Orleans. Després vaig poder estudiar a París, primer a l'Escola Normal Superior, paral·lela a la universitat però més selectiva, i a la Sorbona. Vaig fer tots els estudis amb beques.

—Com us interesseu per la lingüística?

—Vaig començar estudiant Filologia Hispànica i Antropologia, i gràcies a un professor d'Antropologia em vaig decantar cap a la lingüística. Format a Harvard, ens feia antropologia lingüística. Els antropòlegs lingüistes estudiaven les paraules i procuraven descobrir de quina manera organitzen la seva cosmovisió a través de la llengua. Com que l'entrada a aquell tipus d'antropologia era la lingüística, vaig estudiar lingüística, i ara penso que ja no tornaré mai a l'antropologia. Un amic del

TINA BAGUE

"Quina emoció, quan veus la cara que fan els indis que volen ser professors en descobrir que la seva llengua té estructures gramaticals com les que tenen el castellà o l'anglès!"

professor havia fet unes llistes de paraules de gent de l'Orinoco i no pensava treballar-les, perquè era d'un grup diferent del que estudiava, i me les va passar. Això em va permetre fer la tesina. A l'escola et paguen el sou d'un any i el transport per viatjar i al 1970 vaig aprofitar per anar a Colòmbia per viure amb una colla d'indis que parlaven el sikoani. Eren uns vint mil, i viuen entre Veneçuela i Colòmbia. I a partir d'aquí he treballat quasi 25 anys amb el sikoani. Aquesta dedicació s'ha traduït en llibres de gramàtia, diccionaris i aplecs de textos tradicionals, en castellà i en la seva llengua, que fan servir a l'escola.

—“Eren uns vint mil...” Ara ja no són tants?

—Ara potser són més. Fora de situacions traumàtiques, com epidèmies o exterminis, les poblacions amazòniques tenen tendència a créixer demogràficament. Quan entren en contacte per primer cop amb els blancs, tenen una baixada, per les epidèmies, però després tornen a créixer.

—En quina situació es trobava l'estudi de les llengües dels indis?

—Em vaig adonar que pràcticament els estudiaven estrangers, només, de dues categories, o bé investigadors, o

bé missioners protestants vinguts dels Estats Units amb l'únic objectiu d'aprendre les llengües per poder traduir la Bíblia i evangelitzar-los. Uns investigadors del CNRS —un basc, una colombiana i jo— vam pensar que calia formar colombians i, en la mesura que fóra possible, formar indis en la lingüística perquè fossin capaços d'analitzar les seves llengües. I ho vam fer en part. En vam formar uns deu, a Bogotà. Eren cursos de postgrau en una universitat. Treballaven, preferentment, sobre llengües no estudiades fins al moment. O mal estudiades. Perquè hi ha tots els nivells, des del desconeixement absolut i les estudiades malament, fins a llengües molt ben estudiades.

—Calia també promoure l'ensenyament d'aquestes llengües a l'escola?

—Sí. Paral·lelament a la tasca universitària, vaig participar en experiències d'educació bilingüe. Quan s'implantava una escola oficial en castellà i els grups ètnics pressionaven el govern perquè adoptessin un altre model, es va crear un model bilingüe intercultural. No es tractava només d'ensenyar la llengüa, sinó d'ensenyar continguts relacionats amb el país i amb l'ètnia: geografia local, costums, activitats típi-

ques, etc. Jo vaig participar-hi a través de la formació de professors indis.

—Quin era el vostre paper didàctic?

—Consistia a fer descobrir l'estructura de la seva llengua als nois que volien ser professors. Va ser l'època més feliç de la meua vida. La cara que fan quan descobreixen que la seva llengua té coses que es pensaven que només tenien el castellà o l'anglès, com la conjugació de verbs o els elements gramaticals típics! L'emoció és indescriptible.

—Anaven mal informats?

—Quan els indis anaven a col·legi els deien que la seva llengua era un dialecte que servia només per a les necessitats materials immediates, però no per fer abstraccions. Assimilaven la ideologia dominant, que era racista. Desconeixien el principi que totes les llengües, des del moment que són un vehicle de comunicació, són objectes perfectes dins de la societat que les utilitza, i les seves gramàtiques són tan complexes i perfectes com les dominants. Què fem els lingüistes? Mostrar que les llengües s'assemblen les unes a les altres. La llengua expressa una cosa humana, la capacitat de llenguatge. Finalment, les llengües no són tan diferents.

—Quin paper han tingut els ordes religiosos en aquesta desconsideració envers les llengües autòctones?

—Fins no fa gaire, i en general, pensaven que la seva tasca de civilització i evangelització passava per fer-los renunciar a la seva llengua. En una escola de l'orde francès dels montfortians, havien establert un sistema pervers. Tenien una medalla que els nens mateixos havien de penjar al company que sentissin parlar en la seva llengua. Al final del dia, qui acabava amb la medalla penjada era castigat. Això va durar fins al vuitanta, fins a l'entrada de les idees de justícia social que van fer abolir els internats.

Quan preparava la tesi, vaig anar a un mas de la Bretanya per visitar un missioner francès que havia tornat de l'Orinoco, i em va sortir un missioner de l'època de Colom que havia anat a cristianitzar els indis perquè es trobaven en mans del dimoni. En veure que

jo no era de la seva corda, va fer una carta al bisbe dient que jo era un element subversiu i que si podia no em donés acolliment. Vaig estar deu anys evitant-los i quan un dia em van cridar, ja estava preparat per a una batalla, però llavors ja s'havien modernitzat i acceptaven que es respectessin les llengües del país. La meua batalla i la de molts col·legues meus ha estat la de lluitar contra els missioners. I pel que fa a l'eradicació de les cultures, els protestants han estat més eficaços que els catòlics.

—Quantes llengües hi ha a l'Amazones?

—Unes 250. 140 d'aquestes, al Brasil. Després, cada llengua té les seves variants. Per exemple, el sikuan, fonamentalment, té dos dialectes, i dins de cadascun d'aquests, dos o tres subdialectes.

—També heu treballat al Brasil. Quina tasca hi heu desenvolupat?

—Vaig anar-hi a estudiar llengües i a formar gent, a Belém, desembocadura de l'Amazones. Vaig descobrir-hi una llengua completament diferent, d'una mena ben diferent, que em va obrir a un món de coneixements que ha canviat la meua vida professional. Es diu katukina. Són unes 2.000 persones que viuen en un territori que fa la meitat de la península Ibèrica. Viuen al costat dels rius. Selva pura.

—Què us fa triar una llengua?, i en aquest cas, la katukina?

—Una vegada arribat al Brasil per primer cop, a principi del 1990, vaig veure quines llengües no estaven prou estudiades, i em va agradar el nom de katukina. Vaig triar-la per aquest motiu futil, perquè vaig trobar el nom bonic. A principi del XX, un missioner catòlic havia fet llistes de paraules, però no eren fiables perquè no tenia cap formació com a lingüista. La lingüística té tècniques. D'aquesta llengua no podré, però, enllestir-ne la gramàtica.

—És més difícil que el sikuan?

—No. No hi ha llengües més difícils que altres. És per manca de temps.

—Finalment, el vostre esperit viatger us va portar fins a la Guaiana francesa. Suposo que aquí, amb el pes de l'adminis-

tració francesa, les coses devien ser força diferents, no?

—S'hi apliquen les mateixes lleis que a França, el Rosselló inclòs, lleis, com se sap, restrictives per a les altres llengües però matisades perquè la Guaiana francesa, el darrer territori americà de domini europeu, té una gran quantitat de llengües, tot i ser un territori petit. N'hi ha d'ameríndies i de no-ameríndies, a causa de la diversitat de la immigració asiàtica, brasilera, hispanoamericana. I també hi ha un crioll de base francesa i diversos criolls de base anglesa. Nosaltres vam muntar-hi un programa d'estudi de llengües ameríndies i de llengües dels descendents dels negres esclaus que fugien de la selva, negres cimarrons. A través de l'Institut de Recerca pel Desenvolupament vam muntar un programa de recerca i vam intentar aplicar experiències d'educació bilingüe. Intentar fer això en un territori francès no és una feina fàcil, com es pot veure ara a França amb les llengües regionals.

—Si actueu fora de França, encara que sigui amb diners de França, veig que no teniu tants problemes per afavorir l'ensenyament de les llengües autòctones.

—L'estat francès no té inconvenient per finançar recerca científica, particularment lingüística, ni per cooperar per formar professionals en països d'Amèrica del Sud. Ara bé, la tasca de formació d'indis no formava part de la meua feina professional. Va ser una iniciativa meua personal. No em donava punts, oficialment. L'estat francès, en conseqüència, amb el seu caràcter centralista, no afavoreix gens la diversitat lingüística en les seves fronteres. Al final del govern socialista hi va haver una obertura i ho vam aprofitar. Fins al 2000. Fins que l'Assemblea no va ratificar la carta europea de les llengües minoritàries. A partir de llavors, s'ha tornat enrere.

També vam tenir problemes amb l'administració francesa de la Guaiana. Estan completament tancats a la idea d'obrir les escoles públiques a la diversitat lingüística.

—El fet de ser català us ha fet més sensible a les llengües autòctones desprotegides?

“Fins no fa gaire, en una escola de l'orde religiós francès dels montfortians, els nens indis s'havien de penjar entre ells, com a càstig, una medalla, si parlaven en la seva llengua”

—Són dues preguntes. La primera, si el fet de ser català i haver nascut en un lloc on hi havia dues llengües m'ha fet més interessat per les llengües. I la segona, si el fet d'haver nascut en una regió amb una llengua oprimida m'ha donat aquesta sensibilitat. Quina em voleu fer?

—Les dues.

—A la primera, he de dir que el fet d'arribar a França i aprendre una nova llengua a l'escola em sensibilitzà. Per exemple, veure que paraules semblants entre el francès i el català tenien sentits diferents o paraules que pensava que eren innocents tenien connotacions negatives. O veure, els primers dies, que entenia els mots que deia el professor de forma equivocada.

I a la segona qüestió, indubtablement, m'ha sensibilitzat. Quan veus una comunitat d'indis que els fan canviar de llengua, és inevitable comparar-ho amb la teua experiència. Per molt que un hispanoparlant de Colòmbia estigui sensibilitzat, no ho sent de la mateixa manera. I un francès que ho senti com jo ha de ser basc, bretó, provençal o català.

Lluís Bonada